

С. М. БІБІКОВ
(Ленінград)

ЗОБРАЖЕННЯ ТВАРИНИ НА КІСТЯНІЙ ПЛАСТИНЦІ з с. ОЗАРИНЦІВ (ПОДІЛЛЯ)

Під час вивчення археологічних знахідок, які зберігаються у Кам'янець-Подільському історико-краєзнавчому музеї, нашу увагу привернула кістяна пластинка із зображенням тварини.

Історія виявлення цієї пластинки така: в 1912 р. місцевий вчитель і краєзнавець-геолог О. О. Кривицький під час обстеження околиць с. Озаринців (недалеко від м. Могильова-Подільського) зібрав у Боршо-вському яру колекцію палеолітичного кремінного інвентаря¹.

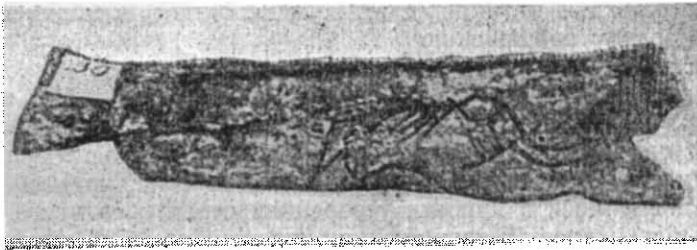

Рис. 1. Кістяна пластинка з с. Озаринців.

Серед знахідок був і невеликий уламок кістки тварини з вигравірованим на ньому зображенням. У 1913 р. цей уламок був переданий до Кам'янець-Подільського музею, де зберігався до Великої Вітчизняної війни². В період тимчасової фашистської окупації Поділля пластинка потрапила до приватної колекції й була повернута до музею в 1946 р. (рис. 1).

Ю. Сецінський присвятив цій пластинці кілька рядків і дав дуже недосконале її зображення³. І нарешті, М. Я. Рудинський докладно опублікував знахідку з с. Озаринців, визначивши її палеолітичний вік⁴. Таким чином, кістяна пластина з гравіюрою тварини увійшла в науковий ужиток. Автентичність зображення, як і приналежність його до палео-

¹ Колекцію палеолітичних кременів О. О. Кривицький в 1926 р. передав до Київського історичного музею. Див. „Коротке звітження ВУАК за 1926 р.“, К., 1927.

² На пластинці є шифр: „Озаринцы, 1912, № 30, 152“.

³ Ю. Сецінський, Нариси з історії Поділля, ч. 1, Вінниця, 1927, стор. 34, табл. 18, 13.

⁴ М. Я. Рудинський, Поповгородський вияв культури мальованої кераміки, Антропологія, Річник кабінету антропології, т. III, К., 1930.

лігу, дістали визнання українських дослідників. Російські археологи виявили деяку стриманість в оцінці знахідки з Озаринців (П. П. Ефіменко, Г. А. Бонч-Осмоловський, С. М. Замятнін та ін.).

Рідкісність гравірованих зображень мамонта, які належать до верхнього палеоліту, що пояснює винятковий інтерес до цього відкриття, примусили автора уважно ознайомитись із знахідкою та зробити певні висновки.

М. Я. Рудинський так описує цю пластинку: „Гравірована кістка (довжина 0,115 м, ширина 0,037 м і 0,02 м, товщина 0,014—0,008 м) є уламком кістки мамонта і, здається, належить до однієї з великих кісток кінцівок. Кістка ясножовта, трохи тьмяна; її поверхня вкрита численними борзєнками від коренів рослин. Зображення, що досягає розміру $4 \times 1,7$ см, подано на поверхні одного з боків уламку, на зовнішньому куті ширшого кінця. На малюнку мамонт показаний у профіль, повернутий вправо. Тварина була зображена, очевидно, під час руху, про що свідчить її положення — голова вперед, тіло видовжене, більш-менш плоска спина з контурами ніг, з яких задня відкинута, а передня витягнута... хобот витягнутий вперед і відділений від ікол, які загнуті догори“¹.

Далі М. Я. Рудинський аналізує майстерність художника, який зумів скупими прийомами передати форму мамонта з характерними змінами, що викликані рухом, і датує зображення мадленським часом. Зовнішні описові дані, наведені М. Я. Рудинським, збігаються з нашими спостереженнями. Щождо художньої оцінки, то ми не можемо в цьому питанні не зважити на індивідуальне сприйняття дослідника. Звернемося до розгляду зображення.

1. Обставини виявлення пластинки залишаються не цілком з'ясованими. Можна сказати, що знайдена вона ізольовано, не в шарі, хоча й супроводжувалася знахідками кремінних речей, зустрінutih там же в яру.

Обставини знаходження аж ніяк не свідчать про одночасність кістяної пластинки з кремінними палеолітичними речами. На Поділлі автору раз у раз доводилося в яристих утвореннях серед кремінного матеріалу знаходити кістки древніх тварин (наприклад, в яру Ганусисько, що був описаний ще В. Б. Антоновичем²).

У розмиві стінок яру ми зустріли кістки викопних тварин, які, виділяючись з горизонтів залягання, падали на дно яру або боковий осип під стінкою яру, де змішувались з кремінним палеолітичним інвентарем, що був також змитий в яр з плато, на якому була розташована палеолітична стоянка.

Антонович свого часу на дні яру виявив скупчення кісток мамонта та кремінних виробів палеолітичного часу, хоча про одночасність цього комплексу говорити не доводиться. Аналогічне явище могло бути і в Боршовецькому яру, де, до речі, ніхто з його дослідників не відмічав горизонтів з культурним шаром. Більше того, О. О. Кривицький в 1927 р. передав до кабінету антропології Академії наук Української РСР серію кремінних виробів з Озаринець і в тому числі й з Боршовецького яру, які не могли належати до однієї епохи. В цьому наборі кремінний мустьєроподібний гостроконечник і типовий мікролітичний нуклеус, можливо ранньотрипільського часу, сполучаються з двобічним кремінним долотом з шліфованими кінцями.

¹ М. Я. Рудинський, Поповгородський вияв культури мальованої кераміки, Антропологія, Річник кабінету антропології, т. III, 1929, К., 1930.

² В. Б. Антонович, О скальных пещерах на берегу Днестра в Подольской губ., Труды VI АС, т. I, Одесса, 1886.

2. Матеріал, на якому нанесено зображення, являє собою уламок трубчастої кістки тварини (діафізарної частини), доброї збереженості, поверхня якої вкрита борозенками від коренів.

Немає підстав говорити про належність цієї кістки мамонту; зважаючи на товщину і структуру кістки, її діаметр (якщо судити по злому), можна визначити цей уламок кістки як кістку копитних, найімовірніше бика або коня.

Якщо лінії спостерігати при сильному збільшенні, що прокреслює контур зображення, можна помітити, що ці лінії перетинають борізенки від коренів, створюючи виразне враження того, що зображення зроблено на порівняно недавній кістці. Вказівкою на порівняно незначну давність кістки може служити її незначна реактивність на вологу. Тим часом, численні кістки з ярів Поділля, які траплялися нам, дуже сильно вбирають вологу.

3. Стилiстичні особливості зображення тварини не характерні для палеолітичних пам'яток. Це зображення мало реалістичне, пропорції тіла тварини дані неправильно, не передані характерні для мамонта стрімкість хребта та обриси ніг, немає й натяку на тим'яне здуття черепа, бивні від хобота розрізнити важко.

Дуже невиразно зображено вуха; шерсть на холці тварини передана косими, грубими штрихами.

Особливістю відомих гравірованих зображень мамонтів є схожість їх у передачі характерних ознак мамонта, що пояснюється намаганням людної палеоліту до максимальної реалістичності. Такими є зображення з Комбарель, Ла Мадлен, Фон де Гом, Бернифаль та Мальти. Усі вони за стилістичними ознаками не мають нічого спільного із зображенням на кістці з Озаринець, яке швидше нагадує зображення „мамонта“, виявлене О. М. Бадером у Приазов'ї, в урочищі Кам'яна Могила в околицях м. Мелітополя.

С. Н. БИБИКОВ

ИЗОБРАЖЕНИЕ ЖИВОТНОГО НА КОСТЯНОЙ ПЛАСТИНКЕ ИЗ с. ОЗАРИНЦЕВ (ПОДОЛЬЕ)

Резюме

В 1912 г. в окрестностях с. Озаринцы, недалеко от Могилева-Подольского, в Боршовецком овраге была собрана коллекция кремневого инвентаря палеолитического облика. Вместе с кремнями был подобран небольшой обломок костяной пластинки с выгравированным на нем изображением животного. Опубликовавший находку М. Я. Рудинский отнес ее к палеолитическому времени.

На основании анализа обстоятельств находки, материала и стилистических особенностей изображения, автор подвергает сомнению ее палеолитический возраст, считая, что изображение на кости может быть и поздним.
